

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตกระทั่งถึงปัจจุบันสังคมมนุษย์ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทำให้มนุษย์ลดความคิดที่สลับซับซ้อน มนุษย์ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการปรับตัวเข้าหากัน และมีถิ่นฐานสังคมความเป็นอยู่ในลักษณะที่มีศาสนา และวิถีชีวิตควบคู่กัน วัด มีความสำคัญและมีความผูกพันกับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน “ พระอารามหลวงเป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างก็จะอยู่ในฐานะพระอารามหลวงโดยทันที ไม่จำเป็นต้องมีการขึ้นบัญชีแต่ประการใด และจะสร้างขึ้นก่อนหรือหลังการตราพระราชบัญญัติขึ้นก็ถือว่าเป็นพระอารามหลวงทั้งสิ้น พระอารามหลวงมักสร้างขึ้นในตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมกับการสร้างกรุงเทพมหานคร วัดประเภทนี้ส่วนใหญ่มีภิกษุอยู่ประจำ แม้แต่จะไม่มีภิกษุอยู่ประจำเลย ก็ยังคงถือว่าเป็นวัด เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรวิหาร วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร เป็นต้น”

พระอารามหลวงอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างขึ้น แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เข้าบัญชีเป็นพระอารามหลวง คือวัดที่ทรงรับไว้ว่า เป็นพระอารามหลวง ในสมัยรัชการที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๕๗) ได้แบ่งชั้นพระอารามหลวงตามลำดับความสำคัญออกเป็น ๓ ชั้น คือพระอารามหลวงชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี

๑. พระอารามหลวงชั้นเอก ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ วัดที่บรรจุบรมอัฐิ หรือวัดที่มีเกียรติอย่างสูง แบ่งเป็น ๓ ชนิด คือ ๑. ราชวรมหาวิหาร ๒. ราชวรวิหาร ๓. วรมหาวิหาร

๒. พระอารามหลวงชั้นโท ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ หรือที่มีเกียรติ มี ๓ ชนิด คือ ๑. ราชวรมหาวิหาร ๒. ราชวรวิหาร ๓. วรมหาวิหาร

๓. พระอารามหลวงชั้นตรี หมายถึง วัดที่มีเกียรติหรือวัดสามัญ เจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นสูงขึ้นไป แบ่งเป็น ๓ ระดับ ๑. ราชวรวิหาร ๒. วรวิหาร ๓. สามัญ ไม่มีสร้อยต่อท้ายชื่อ

เมื่อพิจารณาถึง “วัดไทย ” ในแง่กฎหมาย ซึ่งมีลักษณะเป็นนิติบุคคล ตามกฎหมายมหาชนโดยครบถ้วน กล่าวคือ

^๑ ณา จันทรสม, ข้อมูลพื้นฐานทางพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๕๗ ศูนย์โรงพิมพ์สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ, หน้า ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , รายงานสถิติด้านศาสนาของประเทศไทย ปี ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร ห้างหุ้นส่วน จำกัด บางกอกบลิ๊กร๒๕๕๓), หน้า ๔๓

ประการแรก การจัดตั้งวัดนั้น รัฐได้เข้าไปดูแลการจัดตั้งเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่มหาชน โดยส่วนรวม แม้ว่าจะเป็นกรเริ่มต้นจากปัจเจกชนได้ก็ตาม

ประการที่สอง การดำเนินงานของวัดมิใช่เป็นการดำเนินงานโดยมีฐานะเท่าเทียมกันในการปฏิบัติการกิจของวัด ปรากฏว่าวัดมีอำนาจมหาชนในการดำเนินงานสามารถกำหนดหน้าที่แก่ผู้อื่นฝ่ายเดียว ลักษณะการใช้อำนาจมหาชนนี้เป็นลักษณะที่สำคัญในการชี้ให้เห็นถึงความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนไทย

ประการที่สาม ความสัมพันธ์กับนิติบุคคลอื่น การดำเนินงานของวัดมิใช่การดำเนินงานโดยอิสระ แต่ยังคงต้องอยู่ในการควบคุมขององค์กรอื่น ในขณะเดียวกันก็ได้การอุปถัมภ์บำรุงได้สิทธิพิเศษบางประการด้วย

ประการสุดท้าย วัดอุทิศสงฆ์โดยทั่วไปของวัด เป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะมิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้ก่อตั้งโดยแท้ ดังเช่นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน^๔

วัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ได้กำหนดไว้ให้วัดมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. วัดประเภท “วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา” ได้แก่ วัดที่ได้รับการประกาศ ตั้งวัด และได้ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว กล่าวโดยสรุปวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามมาตรา ๓๑ (๑) มีฐานะสมบูรณ์ทั้งทางกฎหมายและพระธรรมวินัย

๒. วัดประเภท “สำนักสงฆ์” ตามมาตรา ๓๑ (๒) นั้น มีฐานะสมบูรณ์ทางกฎหมายแต่ยังไม่สมบูรณ์ตามพระธรรมวินัย

วัดซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนไทยดังกล่าว โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป และเจ้าอาวาสมีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลย่อมมีสิทธิครอบครอง หรือเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้เช่นเดียวกับนิติบุคคลทั่วไป ที่ดินที่วัดเป็นผู้ครอบครองหรือเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ ซึ่งถือว่าเป็นศาสนสมบัติของวัด ย่อมอยู่ในความดูแลรักษาและจัดการของเจ้าอาวาสวัด ที่เป็นผู้ครอบครอง หรือเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์แทนวัดนั้น^๕ กฎหมายได้กำหนดประเภทของที่ดินที่ขึ้นกับวัด พร้อมทั้งกำหนดวิธีการในการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดเอาไว้ เพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติเกี่ยวกับที่ดินอันเป็นศาสนสมบัติของวัด ดังนั้น การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายได้กำหนดไว้

^๔ที่ระลึกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒๕๕๗.

นอกจากนี้วัดยังเป็นรากฐานสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ โดยบทบาทของวัดซึ่งใกล้ชิดกับสังคมไทยดังต่อไปนี้

- ๑) เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนวิชาการต่างๆ สำหรับชาวบ้าน
- ๒) เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอยู่และศึกษาเล่าเรียนตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
- ๓) เป็นสถานพยาบาลรักษาคนเจ็บป่วยตามแผนโบราณ
- ๔) เป็นที่พักของคนเดินทาง
- ๕) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์ และพักผ่อนหย่อนใจ
- ๖) เป็นสถานที่บำเพ็ญกิจสำหรับจัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน
- ๗) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท คือ พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิตและความทุกข์ต่างๆ

๘) เป็นศูนย์กลางศิลปะและวัฒนธรรม วัดเป็นที่รวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติซึ่งเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

๙) เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ที่ชาวบ้านได้ใช้ร่วมกับ เมื่อมีงานวัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงานที่บ้าน

๑๐) เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมเพื่อแจ้งข่าวสารต่างๆ

๑๑) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่างๆ ของชีวิต จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากวัดในหลายลักษณะ ที่ดินของวัดถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญในกิจกรรมต่างๆ ที่ดินวัดตามกฎหมายคณะสงฆ์ มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. ที่วัด หมายถึง ที่ดินที่ใช้เป็นที่ตั้งวัดตลอดจนถึงบริเวณแนวเขตของวัดนั้น
๒. ที่ธรณีสงฆ์ หมายถึง ที่ดินของวัดที่ได้นำไปจัดหาผลประโยชน์มาบำรุงวัด เช่น นำมาซ่อมแซมกุฏิ อาคารเสนาสนะ หรือนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ที่ธรณีสงฆ์ไม่จำเป็นต้องอยู่ติดกับที่ดินที่ตั้งวัด อาจจะอยู่ห่างไกลกัน หรืออยู่คนละจังหวัดกับที่ตั้งวัดก็ได้
๓. ที่กัลปนา หมายถึง ที่ดินที่เจ้าของกรรมสิทธิ์มีเจตนายกผลประโยชน์ที่หาได้มาจากที่ดินนั้นให้แก่วัดเท่านั้น ไม่ได้ยกกรรมสิทธิ์ในที่กัลปนาให้แก่วัด ดังนั้น กรรมสิทธิ์ในที่กัลปนา จึงไม่เป็นของวัด ยังคงเป็นของเจ้าของอยู่เช่นเดิม วัดจะได้รับแต่เพียงผลประโยชน์จากที่ดินนั้น เช่น ค่าเช่าหรือผลประโยชน์ตอบแทนอย่างอื่น

ที่ธรณีสงฆ์เป็นที่ดินตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าว วัดที่มีการบริหารที่ธรณีเพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนโดยมีรูปแบบการบริหารขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของชุมชน ในแต่ละพื้นที่ที่วัดตั้งอยู่

ในอดีตพระภิกษุสงฆ์บริหารศาสนสถาน พื้นที่ของวัดและที่ธรณีสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์มีแรงงานจากทาสที่เรียกว่า “ข้าพระ” ที่นายเงิน (นายทุนหรือพ่อค้าวานิช) ได้ทำหนังสือยกให้เป็นคนรับใช้ของพระภิกษุสงฆ์ และแรงงานทาสที่เรียกว่า “เลกวัด” ซึ่งผู้ปกครองบ้านเมือง เช่น พระมหากษัตริย์จะพระราชทานให้แก่วัด โดยแรงงานเหล่านี้จะมีหน้าที่ทำทุกอย่างตามที่พระภิกษุสงฆ์ในวัดจะมอบหมายแห่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำงานให้ เช่น การดูแลศาสนสถาน ดูแลพื้นที่วัด การทำประโยชน์ในที่ธรณีสงฆ์ โดยการปลูกพืชผลทางการเกษตรและนำผลผลิตที่ได้จากการใช้ที่ธรณีสงฆ์มามอบให้กับวัด เป็นต้น เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติทาส รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ คือ การเลิกทาสในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ แรงงานทาสที่อยู่กับวัดจึงหมดไป หลังจากนั้นหน้าที่การดูแล วัด ศาสนสถานและที่ธรณีสงฆ์ จึงตกเป็นภาระของพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงวัด เข้ามาช่วยกันดูแลวัด ศาสนสถาน และที่ธรณีสงฆ์ สำหรับการใช้ที่ธรณีสงฆ์กับสังคม ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก อันเนื่องมาจากความเจริญของโลกตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทย เมื่อประมาณ ๗๐ - ๘๐ ปีที่ผ่านมากรุงเทพมหานครนอกจากจะเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย ที่มีความน่าอยู่มากเมืองหนึ่งของโลกแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางทางด้านพุทธศาสนายังเป็นเมืองหลวงที่มีสังคมเปิดให้ทุกชาติและทุกศาสนาสามารถอยู่อาศัยทำมาหากินร่วมกันได้ ส่งผลให้มีจำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของหน่วยราชการ การเข้าสู่เมืองหลวงเกี่ยวเนื่องกันจากสาเหตุหลายประการด้วยกันเช่น การมีอิสระในการเข้ามาอยู่อาศัยของชาวต่างชาติ ภายใต้กฎหมายมีความเป็นเสรีของชนชั้นทางสังคมพอสมควรในการอยู่ร่วมกันของทุกชาติทุกศาสนา ทำให้เกิดการแสวงหาโอกาสด้านต่างๆ ในเมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานครที่มีความเจริญในหลายๆ ด้าน

ประชาชนที่เข้ามาอยู่ในเมืองหลวงจากหลายสาเหตุ เช่น การแสวงหาอาชีพที่ทำกิน การเข้ามาขายแรงงาน เข้ามาศึกษาต่อในระดับต่างๆ ทำให้กรุงเทพมหานครเกิดความแออัดมากขึ้นทุกวัน ความต้องการด้านที่อยู่อาศัย ส่งผลให้ราคาบ้าน อาคารพาณิชย์ ที่ดิน มีราคาที่สูงมาก การเช่าที่ดินก็ยังมีราคาสูง ที่ธรณีสงฆ์จึงเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความไม่สมดุลระหว่างความเจริญเติบโตของเมืองหลวงที่นับวันจะเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง จำนวนประชากรก็ยังมีเพิ่มขึ้น แต่พื้นที่ของกรุงเทพมหานครที่มีอยู่เท่าเดิม

ประชาชนขอเช่าใช้ประโยชน์ในที่ธรณีสงฆ์เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ค่าขาย และกิจการอื่นๆ แต่การเข้าไปใช้พื้นที่ก็ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เนื่องจากที่ธรณีสงฆ์เป็นชุมชนดั้งเดิมซึ่งอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานานนับ ๑๐ ปีขึ้นไป โดยผู้อยู่อาศัยเดิมมีการทำสัญญากับทางพระอารามหลวง ผู้อาศัยรายใหม่เข้าไปอยู่อาศัยมีการขอเปลี่ยนสัญญาเช่าโดยถูกต้องจากพระอารามหลวง ส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนสัญญาเช่ากับทางพระอารามหลวง โดยดำเนินการเช่ากับเจ้าของ/ผู้เช่าอาศัยอยู่ในที่ธรณีสงฆ์พระอารามหลวงเดิม ทำให้ทางพระอารามหลวงดำเนินการบริหารได้ยาก

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งขององค์กรสงฆ์โดยรวมก็คือความรู้ความเข้าใจในด้านการบริหารจัดการที่ยังไม่ได้ปรับระบบบริหารให้สอดคล้องกับยุคสมัย^๓ สิ่งที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันการไม่ปรับปรุงดูแลที่ธรณีสงฆ์และอาคารที่อยู่อาศัย การเกิดปัญหาเรื่อง ยาเสพติด การไม่จ่ายค่าเช่าให้กับทางพระอารามหลวง และการขาดความร่วมมือในกิจทางศาสนาของวัดที่เช่า/อาศัยอยู่ ของประชาชนกับวัด ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักในการอยู่ร่วมกันเพราะการเข้ามาอาศัยของประชาชนในที่ธรณีสงฆ์แต่เดิมเข้ามาเพื่อดูแลพระภิกษุสงฆ์และศาสนสถานรวมถึงการทำกิจกรรมทางศาสนา แต่ปัจจุบันเมื่อมีผู้เช่ารายใหม่หรือมีการเปลี่ยนแปลงรุ่นลูกหลานการสืบทอดจากบรรพบุรุษผู้อาศัย จากบรรพบุรุษผู้อาศัยในการทำกิจกรรมร่วมกับวัดก็ขาดหายไป เนื่องจากกรุงเทพมหานคร มีขนาดพื้นที่ ๑,๕๖๘.๗๓๗ ตารางกิโลเมตร^๔ และ “แต่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นประมาณ ๑๐ ล้านคน ”^๕ ในจำนวนประชากรทั้งหมดนี้มีประชากรส่วนหนึ่งอยู่อาศัยในที่ธรณีสงฆ์ จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงจำเป็นต้องมีการศึกษารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวง ณ ปัจจุบัน เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารให้ทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะนำหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ “หลักทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์” มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ร่วมกับหลักการบริหาร เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารของพระอารามหลวงในปัจจุบันกับรูปแบบการบริหารของพระอารามหลวง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรม สำหรับ การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

^๓พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนายุคโลกาภิวัตน์ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙)หน้า ๑๕.

^๔สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, แผนปฏิบัติราชการกรุงเทพมหานคร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗ (กรุงเทพมหานครสำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ สภาพทั่วไป ปัญหาและอุปสรรค ในการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวง ในกรุงเทพมหานคร เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิด ทฤษฎี และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร มีอะไรบ้าง

๑.๓.๓ การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ควรเป็นอย่างไร

๑.๔. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานคร” การวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) เป็นการผสมผสาน ระหว่างงานการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) และทำการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ (Focus Group Discussion) และวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ซึ่งเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยนี้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานครขอบเขตด้านเนื้อหาได้แก่

การบริหารงานที่เรียกว่าหลักการบริหาร 4M ได้แก่ ๑) คน (Man) ๒) เงิน (Money) ๓) วัสดุ อุปกรณ์ (Material) และ ๔) การจัดการ (Management)

หลักธรรม คือ “หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔” หรือหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์” ได้แก่ ๑) อุภูฐานสัมปทา (อุ) หมายถึง การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ๒) อารักขสัมปทา (อา) หมายถึง การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ ๓) กัลยาณมิตตตา (กะ) หมายถึง การรู้จักคบคนดีหรือมีกัลยาณมิตร ๔) สมชีวิตา (สะ) หมายถึง มีความเป็นอยู่เหมาะสม เพื่อ การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)

ประชากร

ได้แก่ ประชาชนผู้เช่า/ผู้อาศัยในที่ธรณีสงฆ์พระอารามหลวง จำนวน ๗ วัด ได้แก่ วัด ปากน้ำ วัดดอนเมือง วัดหัวลำโพง (วัดหัวลำพอง) วัดเทพศิลา วัดดุสิตาราม วรวิหาร (วัดเสาประโคน) วัดเทวราชกุญชรวรวิหาร (วัดสมอแครง) วัดอินทารามวรวิหาร รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๐,๔๐๐ คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)

เจ้าอาวาสพระอารามหลวง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ไวยาวัจกรของพระอารามหลวง ผู้นำชุมชนในที่ธรณีสงฆ์พระอารามหลวง รวมจำนวน ๒๐ รูป/คน ได้แก่ ๑) เจ้าอาวาสพระอารามหลวง ๗ วัด ๒) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ๖ คน ๓) ไวยาวัจกร ๒ คน ๔) ผู้นำชุมชน ๒ คน ๕) นักวิชาการ ๕ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๗ วัด ได้แก่ ๑) วัดปากน้ำ ๒) วัดดอนเมือง ๓) วัดหัวลำโพง (วัดหัวลำพอง) ๔) วัดเทพศิลา ๕) วัดดุสิดาราม (วัดเสาประโคน) ๖) วัดเทวราชกุญชร (วัดสมอแครง) และ ๗) วัดอินทาราม

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ รวมเป็นระยะเวลา ๒๐ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง การทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบจนเกิดความสมดุล (Balance) ในแต่ละด้านโดยมีความเชื่อมโยงทางนวัตกรรมจนช่วยให้ฝ่ายบริหารสามารถทราบถึงผลการดำเนินงาน (feedback) ได้อย่างต่อเนื่องและแม่นยำ

รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่สร้างที่มีขึ้นจากแนวคิดความสัมพันธ์กับ ภาวะเปรียบเทียบซึ่งได้จากการศึกษา เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่างๆ การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบจากการใช้ทรัพยากรเดิมที่มีความสัมพันธ์กันให้บรรลุวัตถุประสงค์

การบริหาร หมายถึง การสร้างความสมดุล (Balance) ซึ่งประกอบด้วยด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ใช้ทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม

รูปแบบการบริหาร หมายถึง ระบบซึ่งเกิดจากการศึกษา ประกอบด้วยด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกันซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่เกิดความสมดุลภาวะเปรียบเทียบและการใช้ทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม ในการบริหารที่ธรณีสงฆ์ ภายใต้กฎระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยไม่หวังผลทางธุรกิจการค้า เป็นการช่วยเหลือทางด้านสังคม ซึ่งประกอบด้วย

๑) **ด้านบุคคล** หมายถึง ผู้เข้า/อาศัยที่ธรณีสงฆ์ ที่พำนักอาศัยที่ธรณีสงฆ์ ดังนี้คือ วัดปากน้ำ วัดดอนเมือง วัดหัวลำโพง (วัดหัวลำพอง) วัดเทพศิลา วัดดุสิตาราม วรวิหาร (วัดเสาประโคน) วัดเทวราชกุญชรวรวิหาร (วัดสมอแครง) วัดอินทารามวรวิหาร

๒) **ด้านการเงิน** หมายถึง รายได้จากการเช่าที่ธรณีสงฆ์ จัดทำทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ ๒ เล่มทะเบียนสังหาริมทรัพย์ ทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ และหนังสือสัญญาเช่า เมื่อได้รับผลประโยชน์การเช่าได้มีการออกใบเสร็จรับเงิน ลงบัญชีและมีการอ้างเลขใบเสร็จรับเงิน อำนาจในการเปิดบัญชีอย่างน้อย ๓ คนที่ได้รับการแต่งตั้ง

๓) **ด้านวัสดุอุปกรณ์** หมายถึง การร่วมกันศึกษารูปแบบของกฎระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ด้านกิจกรรมทางศาสนา การวัสดุอุปกรณ์ สื่อสารที่ทันสมัย ด้านเอกสาร ข้อมูลข่าวสารให้รวดเร็ว บริหารบุคลากรใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการฝึกอบรมบุคลากรให้เข้าใจหลักการปฏิบัติงานที่เหมาะสมในการบริหารที่ธรณีสงฆ์

๔) **ด้านการจัดการ** หมายถึง การบริหารที่ธรณีสงฆ์โดยอำนาจอยู่ที่เจ้าอาวาสหรือผู้ที่เจ้าอาวาสแต่งตั้งให้การดำเนินงานแทนเจ้าอาวาสหรือผู้ที่เจ้าอาวาสแต่งตั้ง ภายใต้กฎระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยไม่หวังผลทางธุรกิจการค้า เป็นการช่วยเหลือทางด้านสังคม ที่ธรณีสงฆ์มีลักษณะเป็นนิติบุคคล ที่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารในกิจกรรมทางศาสนา ระบบสาธารณูปโภค สภาพแวดล้อม รวมถึงการศึกษอบรมสั่งสอนแก่ผู้เข้า/ผู้อาศัยให้เข้าใจหลักพระธรรมวินัยและวัฒนธรรม การบำเพ็ญกุศล ร่วมกันดูแลที่ธรณีสงฆ์ ร่วมกันจัดกิจกรรมทางสังคม และการวางแผนป้องกันภัย ให้มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับภาครัฐ

พระอารามหลวง หมายถึง วัดที่พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงสร้าง และ/หรือทรงปฏิสังขรณ์ หรืออาจเป็นวัดที่มีผู้สร้างถวายพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง ซึ่งรัชกาลที่ ๖ ทรงจัดแบ่งลำดับชั้นของพระอารามหลวงเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๘ วัดพระอารามในกรุงเทพมหานครที่วิจัยในครั้งนี้ได้แก่ ๑) วัดปากน้ำ ๒) วัดดอนเมือง ๓) วัดหัวลำโพง (วัดหัวลำพอง) ๔) วัดเทพศิลา ๕) วัดดุสิตาราม (วัดเสาประโคน) ๖) วัดเทวราชกุญชร (วัดสมอแครง) และ ๗) วัดอินทาราม

ที่ธรณีสงฆ์ หมายถึง พื้นที่ที่อยู่นอกอาณาเขตแต่อยู่ในสิทธิการครอบครองความรับผิดชอบของพระอารามหลวง โดยพระอารามหลวงสามารถดำเนินการบริหาร หรือ พัฒนาในลักษณะหนึ่งลักษณะใดให้เป็นไปตามความเหมาะสมและความต้องการของพระอารามหลวงนั้นๆ

หลักธรรม หมายถึง หลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านำมาพัฒนา รูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ การวิจัยครั้งนี้ใช้ “หลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม ๔” ประกอบด้วย

๑. ฐานสัมปทา (อุ) หมายถึง การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต คือ การทำบัญชีค่าใช้จ่ายโดยใช้บัญชีรายจ่ายที่ถูกต้อง รวดเร็ว ดำเนินการให้เหมาะสมและสุจริต

๒. อารักขสัมปทา (อา) หมายถึง การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม คือ รู้จักดูแลรักษาที่ธรณีสงฆ์ให้เกิดการบุกรุก ผู้อยู่อาศัยใช้ที่ธรณีสงฆ์อย่างเหมาะสม

๓. กัลยาณมิตตตา (กะ) หมายถึง การรู้จักคบคนดีหรือมีกัลยาณมิตร ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ช่วยให้เจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพนั้นๆ มีผู้ดูแลที่ธรณีสงฆ์ให้เกิดความสะดวก มีความสงบสุขในการอยู่อาศัย ผู้อยู่อาศัยเห็นถึงประโยชน์ที่ได้รับจากพระอารามหลวงในการเข้าอยู่อาศัยในที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวง

๔. สมชีวิตา (สะ) หมายถึง ความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายจากการบริหารที่ธรณีสงฆ์ พระอารามหลวงให้ประโยชน์ผู้เช่า ผู้อยู่อาศัยในการคิดค่าเช่าในราคาถูกทำให้ผู้เช่าอาศัยลดค่าใช้จ่ายทำให้ใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสม

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบสภาพทั่วไป ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑.๖.๒ ทำให้ทราบหลักธรรม สำหรับ การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑.๖.๓ ทำให้ทราบแนวทาง การพัฒนารูปแบบการบริหารตามหลักทฤษฎีกับหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑.๖.๔ นำเสนอรูปแบบทาง การพัฒนารูปแบบการบริหารตามหลักทฤษฎีกับหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร